

Politikai
röpiratok.

84.

84
648

Helyesen ítélte-e meg

CSERNÁTONY LAJOS

A

ZSIDÓKAT?

IRTA

Dr. FRANK MÓR.

3.

♦♦

BUDAPEST,

NYOMATOTT VODIANER F.-NÉL.

1874.

61L-F52 00T 65705

LIBRARY OF THE
HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
BUDAPEST

DE BALLAGI GEZA.

Mielőtt tárgyalásomhoz fognék, néhány szót kell bevezetésül előrebocsájtanom.

Csernátony Lajos képviselő ur, az „Ellenőr“ szerkesztője, egy „zsidóink“ feliratu cikksorozatban lapjában megtámadta és a mint nálunk már ez ugy szokás, általánosságban el is ítélte a zsidókat.

Csernátony ur e fellépése általános zajt, „izraelben“ pedig, mint egynémely lap előszeretettel fejezte ki magát, nagy elkeseredést, sajátképen azonban még nagyobb megütközést szült — és méltán.

Csernátony ur irmodora nemcsak kiméletlen; de gyakorta sértő is szokott lenni; hogy az ebből folyó nem ritka személyeskedések előnyére és becsületére válnak-e a napi sajtónak: annak megítélésébe nem bocsájtkozom; a fölött sem akarok biráskodni, hogy valjon hogyan egyeztetni meg Csernátony ur igazságszeretetével azon általánosan tett talán mégis kissé merész kimondását, hogy a zsidók mások zsebeiből élnek; de ha azt mondja,

hogy a magyar nyelv terjedését elősegíthetnék főuraink is, ha a helyetthogy németül, magyarul beszélnének azokkal, kik zsebeikből élnek: úgy részemről ugyan nem tudom, hogy főurainknak ezen quasi instruktóri szerepükből mennyi hasznot merítenének a zsidók a magyar nyelv megtanulása tekintetében; de annyi áll — nem tudom hogy mások hogyan vannak ezzel, de engem bizonyos uraknak ezen rossz szokásuk mindig sért, s ha nem kellene gondolnom, hogy csak azért teszik mert nem szeretik zsidóktól a magyar szót hallani: azt kellene hinnem, miszerint csak a németbeni jártasságukat akarják mutatgatni. Nem tehetek róla: de én e gondolattól nem tudok menekülni.

Mint villám a derült égből, úgy csapott le a már kegyesnek vélt Jupiter tonans fenyegető vész-szava a budapesti baloldali zsidók közé, meg voltak rémülve, barátságos oldalról jövő ez elvhű arczcsapástól. Szegény zsidók! nem tudták még, hogy „incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdin“; — kísérteteket láttak, hol csak mindenkor és mindenütt egyformán található emberrel álltak szemközt.

Nem Tisza Kálmán-e, nem egész pártja áll-e a megtámadó mögött? — ezek voltak első kérdéseik; még új párttaktikára (!) is gondoltak és ez esetben még talán vigasztalták volna magukat: „sic placuit superis, quaerere plura nefas;“ — készek voltak mindent hinni, csak a való elől zárhatták volna el szemeiket.

Csernátony ur ugyan kijelentette, hogy a hol az ő neve van aláírva, ott soha sem kell másokéit keresni; a mennyire azonban tudom, czikkei mégis hozzá érkezett

panaszok, felszólamlások és talán egyenes felszólításoknak is köszönik eredetüket, mi tehát mégis arra mutat, hogy nem egész spontane s nem is kizárólag saját nézeteinek, hanem a magáéival együtt sok másokénak, mintegy a közvéleménynek adott bennük kifejezést. Ez épen a megdöbbsentő, ez a szomorú.

Ingerültség uralkodik a zsidók ellen s ez teszi sajátképen Csernátony ur fellépését fontossá, ez kölcsönöz annak köz és országos érdeket, ez teszi sokkal jelentékenyebbé, semmint hogy azáltal, ha a hírlapok róla néhány nap beszélgettek s ha egy német és egy magyar journalista miatta talán hajba kapott: már el volna döntve, be volna fejezve.

Ha Csernátony ur, kinek különben ritka nyíltszívűségeért köszönettel tartozunk; mondom, ha Csernátony ur elég fontosaknak tartotta vádjait nyilvános szönyegre hozni: ugy én még sokkal fontosabbnak tartom most már ez ügyről tovább is beszélni; és ha a napi sajtó „házzsabályai“ tiltják a már egyszer elejtett tárgyat újra felvenni: ugy közös hazánk érdekeire nézve még e házzsabályoknál is sokkal fontosabb, — hogy egymást megértsük, s mert Csernátony ur lapja ehhez, iménti oknál fogva, segédkezet nyujtani vonakodott: megkísértem nála nélkül ez uton.

Kinek a polemia a célja; ám siessen a felvert port még nagyobbra verni; de ki nyugodtan s higgadtan nem a szenvedélyhez, hanem a józan ítélethez akar szólani: jobban teszi, ha bevárja, mig a lárma lecsendesedett.

És most siessünk feladatunkhoz!

Hogy mennyire felelek meg kitüzött célomnak — nem tudom; de azt tartom: „remedium anceps melius quam nullum;“ — akarat és igyekezet megvannak bennem, de ha ezek csekély tehetségemnél nagyobbaknak bizonyulnának: — ám szívesen engedem által másnak a babért.

Kelt **Fegyverneken**, 1874. november hóban.

Dr. Frank Mór.

Magának a tárgynak, mit az utolsó időben történtek után épen nem tarthatok többé fölöslegesnek, mondom magának a tárgynak talán alaposabb és minden oldalról megbeszélhetése érdekében fölötte sajnálom, hogy az „Ellenőr“ „zsidóink“ feliratu czikksorozatát nem volt alkalmam olvasni; de a mennyire a többi lapok nyománi tájékozás megengedi, úgy találom, hogy a két fővád: hazafiatlanság általában és németesedési vágy különösen.

Valóban nem csekély vádak! melyekre nem felelnünk becsületérzetünk nem engedi, melyeket hallgatással mellőzni: a haza iránti részvétlenség megbecsmérlő bélyegét sütné mindnyájunk homlokára.

Azt mondják rólunk, hogy érzékenyek vagyunk; de ha ez esetben nem volnánk azok: épen az volna a még csak valójában megrovandó, tehát igen is érzékenyek, még pedig fölötte nagyon érzékenyek vagyunk; mindazonáltal vagy talán épen azért, nézetem szerint, nem jártak el helyes felfogással azok, kik bizonyos lap módjára a nélkül, hogy a lényegét érintették volna, szikrát hányó szavak melegéből merítettek lelkesedést keserü panaszaiukhoz; a mint nem helyesen jártak el azok sem, kik a felvetett kérdést amugy félvállról vélték legmértőbben megfelelhetni; végül pedig rosz szolgálatot tettek ügyünknek azok, kik elítélni nem mertek, de védeni elég bátorsággal vagy akarattal nem bírtak.

Nem akarok hangzatos szavakkal élni, szenvedélyes sem leszek, mert hol ez kezdődik: ott van az igazságnak határköve, melyen túllépni semmi körülmény sem bocsájthat meg.

Ellenséges szándékból sem vezetem tollamat; mert hol közös hazánk érdekeért, javáért küzdenek, ott nem ellent, de jó barátot keresek, kivel ha van is egy kis házi czivódásom,

azt csak barátságos uton, testvéries módon vélem czélszerűen kiegyenlíthetni; mert mint ennek előtte, úgy ezután is a többiekkel kezét fogva ott kell egy sorban tovább küzdenem.

Nehéz mulasztások, súlyos hibák mindkét oldalon vannak, melyek azonban azáltal, hogy kölcsönösen eltakarjuk, vagy önönmagunk előtt eltitkoljuk — lenni soha s em fognak megszűnni.

Önhibáink beismerésével teszszük az első lépést javulásunkhoz. Csak ki önmaga irányában szigorú igazságos: lehet mások igaz bírása.

Önismeretre kell tehát törekednünk! de vajmi nehéz ez! Az önszeretet — s kiben ne volna ilyen? — elfogultakká tesz bennünket, ez pedig helyes, igazságos ítéletet egy oldal felé sem enged meg.

Sokrates „ismerd meg magad“-jában nagy és utólré-
hetlen bölcsesség rejlik még mai nap is; mert valóban csak ki önmagát ismeri, ki gyengéit és hibáit, mulasztásait és bűneit, vágyait és szenvedélyeit, a körülmények behatása folytán reá-
tapadt minden ferdeségeit nem titkolja el maga előtt; csak ki az emberi természetet minden jó és rossz tulajdonaival teszi önmagában épen úgy mint másokban komoly lélektani tanulmány tárgyává: csak annak nyujt e subjektív ismeret elég objektivitást, elég élettapasztalatot s bölcseséget, hogy helyes következtetéseket vonhatva önönmagából is: azokat másokra jól alkalmazza, mások fölött igazságosan ítéljen.

De ha itt már egyesek irányában is, nem épen könnyű: mennyivel nehezebb és mennyivel nagyobb felelősséggel jár a társadalom egy egész osztálya vagy egész felekezet irányában?

Igen, egész felekezet irányában, hol vallási elfogultság és ezzel tévesen összeforrt szokások, helyi viszonyok és egyéb körülmények, végre a korrallal haladó felvilágosodottság és a helyzet változtáival új érzetek, mondom hol mindezek összességükben és egyenként hosszú idő folytán a színlegetes egyet külön külön egymás között és még egymásban is különbséget mutató csoportokra osztották fel, melyek most már majdnem egyedüli összekötő kapcsuk a vallás — más egymástól távol eső nemzeteket és népeket és így köt össze: a nélkül azonban, hogy valakinek valaha eszébe jutott volna e külön és ma már legalább mellékes körülményből ítéletet hozni a külön nemzetek együttes jellemére, hazaszeretetére, erkölcsi értékére stb.?

Az ember a szokások rabja, a viszonyok és körülmények tanoncza és képzettje a természet végnélküli láncolatának, parányi egy szeme ugyanazon kérlelhetlen, megmásíthatlan törvényeknek van alávetve, mint minden más e nagy világon; következésképen az ezekből folyó események behatása teszi az embereket és tette a zsidókat is azzá, miknek az ország különböző vidékein és egyes nagyobb helyein ismerjük; méltán megkivánhatják tehát, hogy e szempontból ítéltesse meg. Kiméletet nem kérünk; de igazságot várunk.

Hazánk politikai és társadalmi életében, anyagi fejlődésében a zsidók ma már mint nem megvetendő tényezők tűnnek fel; anyagi és intellektualis erejükkel és értékükkel az ország javára történendő teljes felhasználása érdekéből tehát számolni kell; s ha, mint ezt szívesen felteszem, Csernátony ur ismeretes cikkei csupán ez intenióból eredtek: úgy azok azon szempontból, melyből irattak, ha jogosultak, úgy egyszersmind időszerűek is voltak; miután a közös haza szolgálatában elmaradottaknak vélteket kötelességükre hívni nemcsak hogy jogosult, de kötelesség is, és így időnkivüli egyáltalában nem lehet soha. E fölött tehát nem akarok vitatkozni.

Hogy helyzetünk és a kölcsönösen még jórészben fenálló elfogultságból eredett kényelmetlen viszony az eféle tárgyalásokat kissé kényessé teszi — nagyon természetes; de azért nem elég ok arra, hogy egyáltalában elmaradjanak, elhallgatassanak; hanem igen is ok arra, hogy a tárgyalási módor olyan legyen, melynél fogva a közös érdekünkben álló cél elérése késleltetve, elodázva vagy éppen veszélyeztetve ne legyen.

Sem túlérzékenység, sem elfogultság, hanem csupán az országra nézve fontos e tárgy iránti igaz érdeklődés diktálja tollamba e nézetem, melyhez mindvégig hű maradni — legáltalább feltett akaratom.

Még egyet kell e ponthoz érve előrebocsájtanom.

Előre látom, hogy soraim folyamában lehetlen lesz a valásról és ezzel kapcsolatban oly tárgyakról, s lehet olykép is nem nyilatkoznom, mely egynémelyek vallásos érzületét, a mennyiben saját nézeteim amazokéval talán ellentétben lehetnének — akaratom ellenére is sérthetné; továbbá társadalmi vagy egyéb hiányokról is akadhat egy-két szó, melyekre bizonyos osztálybeli egyének találva érezhetnék magukat: mindcizekre nézve, nehogy szándékomban félreértessem, jónak lá-

tom már most megjegyezni, hogy mint ilyen regisztrálásánál nem vezetend más érdek, mint hazánk és mindnyájunk közös javáért a tévest, a hiányt felderíteni s ez által az igaz és tökély és így nemzetünk boldogítása felé az utegyengetésben csekély erőmhöz mért részt venni.

A mennyire az önvédelem megengedi, tárgyilagos leszek s minden egyebek mellőzésével csak annak felvilágításához akarok hozzájárulni, hogy valjon egyáltalában helyesen és helyes szempontból ítéltetnek-e meg a zsidók, továbbá, hogy lehet-e őket együttes ítélet alá vonni, s végre, hogy még részletes ítéleteknél is miféle körülményeket kell szükségképen számba venni.

Hogy érthetővé tegyem magam, a zsidók általános ismeretetésével kell néhány fővonásban egy ideig foglalkoznom.

Hogy mikor jöttek először ez országba zsidók, arról hiteles adatokkal nem bírok; de különben nem is fontos tudni; — hogy honnan jöttek, azt tudom; — mindenfelől, s nyelvükből ítélve közvetve vagy közvetlen leginkább Németországból; annyit is tudok, hogy nem egyszerre, hanem időközönként kisebb nagyobb tömegben; de családonként és egyenként is jöttek — és jönnek egész más indokokból ma is. — Hogy mit hoztak magukkal? — semmit és igen sokat, a hogyan épen veszszük. Szívükben Jehova istenükkel, karjaik között talán szent thorájukkal és — zsebükben hol egy kis pénzzel, hol a nélkül jöttek és telepedtek le idegen ajku, vallásu és szokásu népek között.

És kalapot le az igazság előtt! másutt elnyomatva vagy kiüzetve, itt lakhelyre találtak; s a magyar nemzet dicsőségére legyen mondva; új lakhelyükön nagyban és egészben aránylagosan türelmetesebben viseltettek irányukban mint bárhol. Hogy ez érdem különösen és első sorban a magyar fajt illeti, kik különben általában vallási türelmetesség tekintetében is mindenkoron előnyösen különböztették meg magukat nemcsak ez ország, hanem a szomszéd államok, sőt egész Európa népeitől is, mondom a magyar e kiváló érdeméről itt elismeréssel és hálás köszönettel meg nem emlékezni, épen oly mulasztás mint bűn volna. Látni fogjuk később, hogy e jó cselekedet önönmagát jutalmazta meg.

Eme szép és nemes jellemvonás a magyar faj elvitázhatlan erkölcsi és szellemi értékének s belbecsének oly magas

fokáról tanuskodik, milyenből tanulni még egynémely műveltebb nemzetnek sem válnék hátrányára.

Az ötvenes évek konkordatumán, a legujabb kor e szennyfoltján magyar kéz nem mocskolta be magát — osztrák mű volt.

Mondom tehát: a magyar, eltekintve a papi befolyás alatt álló helyektől és a kiváltságos Jász-és Kunságtól, — a menhelyet soha sem tagadta meg a zsidóktól, ezek ezt bőven fel is használták — letelepedtek

Kereskedésen kívül határozott foglalkozással: iparral stb. nem bírtak, gyakorlati tudományuk vagy nagyban véve vagyoniuk nem volt; egyetlen kincsük, mindenük a vallás volt. Ezért kelle talán előbb futniok már megszokott helyeiket, ezért kelle hátrahagyniok füstölgő tüzhelyeiket, agyonvert testvéreiket, megbecstelenített nejeiket és vérben uszó gyermekeiket; ez szórta valahol szét őket, hogy itt újra egyesítse, érte éltek és haltak. Nem voltak sem jobbak, sem rosszabbak; de okosabbak sem a többi vallásbelieknél. Vallási rajongók voltak.

Összes tudományuk Mózes öt könyvéből, tehát írásbeli hagyomány — és időnként nagyobb zsidó tudósok által feljegyzett, illetőleg költött szóbeli hagyományokból, ezek sokszoros magyarázása- és értelmezéséből, végre a zsidóbölcsészek nem épen csekély száma műveiből állottak. Ime, mily szigorú elkülönítésre akadunk még a tudomány terén is.

Ezen óriási foliansokban összehalmozott zsidó irodalom a vallás és régi zsidótársadalom kellékeinek megfelelőleg mindent tartalmaz, mire az embernek ég és föld között, ezen és a tulvilágon szüksége lehet és nem lehet. Tartalmaz törvénykönyvet, mennyei és pokoli institutiókat, foglalkozik csillagászatval és orvosi tudományval, történettel és földrajzzal, magával a vallással és a ceremóniákkal, physikával és meta-physikával, bölcsészettel és még sokféle mással, szóval minden-vel, mi a vallással szétválaszthatlanul össze van szöve. Vallás és tudomány egy volt. A nép kisebb-nagyobb mértékben az egészet tanulta, ismerte és gyakorolta úgy amint erre valóban példátlan, önzéstelen papjai és tudósai, e minden tekintetben autorítások, kiknek a korban minden körülmény között feltétlenül engedelmeskedtek, tanították; ezek pedig az egészre tanították, semmit sem titkoltak el előttük, e vagyon közös,

de élvezhetlen volt; mert a gyakorlati életből rég elmúlt álmvilágba: a szentföldre, Jeruzsálembe helyezte át őket; ez volt eszményképük, ez volt hazájuk, ezután sóhajtoztak, ezért imádkoztak; a többi föld csak fogház volt számukra, melyből meg fognak váltatni; — így ígérte meg Jehova.

A vallási gyakorlatok fölött, melyek a nap és éj nagy részére, sőt egész napokra és éjekre is kiterjeszkedtek; tehát e kimerítő vallási gyakorlatok és szokások fölött féltékenyen őrködtek, nemkülönbben szigorúan ügyeltek fel arra is, nehogy idegen szokások becsempészésével a szent vallás veszélyeztetve legyen.

A külvilággal, az elkerülhetlen érintkezésektől eltekintve, minden társadalmi közlekedést megtiltottak; hogy az ebbeli szigor mennyire ment — arra szolgáljon itt a sok közül csak néhány példa:

Bűn volt más vallásbeliek módjára öltözködni. A ruhaneműek szabásánál egész a haj, szakál stb. viseleteig a legminutiosusabb szabályok rendelkeztek. A zsidó minden lépését, minden mozzanatát a reggeli ágybeli felkeléstől egész a család titkos rejtelveig törvény szabta meg. A héber és a megszokott jargonon kívül a szükség esetén felül beszélni, más nyelvi írás és olvasástanulás egyformán tiltva voltak. A héber nyelven írott szó és könyv szent volt, a többire még csak nézni sem volt szabad. Ez azután categorikus „index librorum prohibitorum“ volt; még csak kibuvó ajtóhasadék sem maradt, censorok sem kellettek, mégis engedelmeskedett mindenki. Minden zsidó censor volt; magára nem kellett vigyázni, másokra pedig vigyázott. Egy nagy Argus-szem volt az egész zsidóság. Isten kiválasztott népe féltékenyen őrizte örökölt drága kincsét.

Ha mindezekhez és még sokkal többhöz hozzáadjuk az étel- és italbeli megszorításokat és tiltalmakat: ugy ezek természetes következményeként könnyen megérthetjük ezen „szigetet a szárazon“, könnyen megmagyarázhatjuk azon kihatásaiban kártékony, sok szerencsétlenséget szült mostoha viszonyt, mely idő folytán a zsidó és többi lakosság között kifejlődött és elmaradhatlan okozatként még jó részben most is tart.

Ki azt hiszi, hogy ezen vallásosan átszellemült nép más felekezetbeliek irányában lett volna kiváltképen türelmetlen:

az nagyon csalatkozik; irtózott tőlük, kikerülte s titkon talán ki is nevette a hite szerinti istentagadókat, bálványimádókat; de a mennyország örömeinek részesévé tette; mert ugymond: „minden vallásbeli igazak üdvözülnek“.

Ez igénytelen kicsiny mondat türelmességet prédikál Isten nagy ege alatt lakó minden népeknek, — s mégis mily kevesen hallgatták meg!

Az összes vallási traktatumoknak e kiváló gyöngye fényes bizonyosságot teszen nemcsak e, hanem más vallások eredeti, igaz szelleméről is; az örökkévaló igazság e néhány szóban világosan tanusítja, hogy az egyes vallások kinövései és szögletességei, melyek halálra sebezve taszítják vissza a más felekezetbeliket: nem egyebek alacsony érdekű átkos emberek mesterkéltséggel hamis gyártmányainál.

Saját vallásbeli áthágói irányában azonban türelmetlen volt a zsidó a szó legfelcsigázottabb értelmeig; megvetette egész lelkéből, jobban gyűlölte mint a pestist, átkának iszonyatos keserűségét érezte a vallástalammal, és anathemái annak idején nem csekélyebb sujtó hatással bírtak, mint melyeket a mennydörgő vatikán villámja szórt az akkori borús ég alatt az örök kárhozatra ítélt szenvedő emberiségre. Nem egy ember gyöngye karja; hanem az egész nép felbőszült haragjának rettentő ereje nyomta földre a szerencsétlen áldozatot.

A zsidók vallásuknak rabszolgái, de önkénytes rabszolgái voltak.

Hogy a zsidók hitbeli vak meggyőződése mily mély, majd nem kiirhatlan gyökeret vertek: kitűnik azon a történetben talán egyedül álló tényből, hogy annak dacára, hogy községi és minden egyéb lehető ügyeiket községenkénti egymástól egész különváltan és függetlenül vitték és rendezték; dacára hogy papjaikat, kiket ismét egymás között semmi külkapocs vagy anyagi érdek nem kötött össze, — maguk szabadon választották, mondom daczára a vallási autonomia ily ritka szabadalmának, melyeknél fogva még látszólagosan sem voltak valamely földi felsőségnek alárendelve, és daczára a vallásukért eltűrt annyi elnyomatás, üldözés és kiállott viharoknak: még hosszú századok során túl is oly solidáris egységes egyet képező testület képét látjuk mutatni, melyet a római egyház világot uralgó hatalma birtokában sem volt képes teremteni soha.

Kétségkívül nagy a vallás hatalma a tudatlan népre; de a zsidókra — mert egész lényegében mindig önzéstelennek bizonyult — még nagyobb, hatásaiban kiszámíthatlan volt.

Ki ne látta volna valaha azon mintha sirból kikelt, csontvázig kiaszott, halálsápadt éhező alakokat, milyeket még most is felmutathatni csak a zsidóknak van szomorú előjoguk? Földön vándorló, égben lakó kísérteties alakok! — ezek voltak a zsidók irigyelt mintaképei.

Ime, ezek a vallás szörnyteremtényei! ilyenné lesz az ember, ha gyökerét a földből, hová tartozik, kivájják, az egyedül igazat, mert egyedül emberit előle elzárják és mégis igaz után szomjuhozó lelkét más magasabb ismeretlen sphaerákra utalják.

Ámde a test is jogaiba akar lépni? — a vallás ezen is segített; megtanította — koplalni, tűrni és szenvedni.

Földi nyomorért örök túlélet volt kilátásba helyezve; az inger nagy volt és látjuk, hogy követőkön nem volt hiány.

Sanyaruságban éltek a zsidók: földet nem műveltek, ipart nem üztek, — hiszen semmiben sem volt szabad más népekhez hasonlítaniok; mit ezek nem tettek, mit ezek odahagytak, azt ők tették, azt ők karolták fel — az volt az ő dominiumuk; éltek a hogyan tudtak; kereskedtek, igyekvők és takarékosak voltak; pénzt szereztek, aztán ezzel is kereskedtek: megvagyonosodtak — s ezzel már nem voltak a régiek.

Igazi vallásosság és anyagi érdekek még senkiben sem férték össze, — a mi azonban soha sem volt akadály arra, hogy amannak takaró-köpenye alatt emezt kényelmesen zsebre ne rakhassák az emberek.

Mig amakelőtte a földön semmijük sem volt és a megváltás reményében csupán az ég malasztjára voltak utalva: most már pénzük s ezzel együtt más s talán nem kevésbé hatalmas támpontjuk is volt. Ezen válhatták meg létezésüket, ezen becsületüket, vagyonukat, életüket és mindenüket: a földön ez volt mindenük. „Dobja rájuk az első a követ, ki büntetlenek tudja magát.“

Ha a többi lakosság mint különben is idegenekhez, de még inkább vallásuk és különöz szokásaik miatt hozzájuk semmi vonzalommal sem volt; sőt inkább gyűlölte és megvetette: ugy most már pénzük miatt irigyelte és üldözte is,

mi még többet akar mondani; mert az ebből keletkező viszályok sajnós következményei árnyékukkal a jelenbe is beérnek.

Hogy ily kölcsönösen fenállott feszült viszony nem hozhatott áldásos gyümölcsöket, nagyon természetes; gyakori surlódások, ha ugyan a gyengébb fél elnyomatását ennek lehet nevezni, kikerülhetlenek voltak. És „ki szelet vett, zivatartarat.“

Nem ismeri az emberi természetet, ki az egyéneket a reájuk behatolt körülményektől elváltan véli megbírálhatni. Minden hatás ellenhatást szül; az okot sarkán követi az okozat s ha egyikét elismerjük: a másikat tagadni nem lehet.

A zsidók elkülönítették magukat: — kizárattak a társadalomból; polgári jogokat nem élveztek; — polgári erényekkel sem bírhattak; hazátlanok voltak; — a honfúság nem kereshetett helyet sziveikben; gyűlöltettek; — még nagyobb gyűlölettel feleltek; üldöztették? — csak kik a hatalomban osztoztak lehettek védői; — a hatalomnak hódolni tanultak; egyes egyének önkényétől függtek; — szolgálai alázatossághoz szoktak; gyermekek szidalmazásait és bántalmazásait is szó nélkül kelle tűrniök; — bátorságuknak ez tápot nem adott; elnyomóik ellenében tehetetlenek voltak: kiolthatlan boszuvágyat tápláltak sziveikben; egyedüli földi támaszuk a pénz volt: — megbecsülték, körmük között tartották s ha valaki úgy akarja, szívükhöz szorították; ellenségével jót tenni felülmulja az emberi érzelmet: — ki pénzükből akart meg, kellett fizetnie árát, bántalmazásuk árát is megvették rajta. Kártalanították magukat ott a hol és a hogyan tudták. Az együttes szenvedések — összetartásra, a hitsorsosaik közötti kimondhatatlan nyomor — könyörületességre tanította őket; — pazar adakozók lettek.

Uzsorás és — pazar adakozó! Ime mily önönmagának ellentmondó érzelmet tud szülni a viszonyok kikerülhetlen vas akarata!

Hol találni itt a szabad akaratnak még csak nyomára is? Szükségességnak enged az ember mindig. „Kit a rossz szellem megszállt; nem szabadulhat többé tőle;“ — így tartja a közmondás s valóban így van. Feltarthatlanul a halál félelmes torkába siet nem egyszer, ki élni még oly nagyon örömet szeretne.

Ime, ismerjük az okokat: a következményök önönmagukból folynak; nincs rajtuk mit csodálkoznunk.

És most kérдем: valjon a lakosság csufolódásainak czélpontjai, a hatalmasak földön mászó porongyai, a társadalom páriái; ezen megalázott, megvetett és vallási elfogultságban ezredeken által más világban élt hazátlan, földönfutó zsidók, hogyan és miért lehetnének kivétel nélkül mindnyájan egyszerre e föld lelkes fiai, mindenre áldozatkész szabad honpolgárok, tősgyökeres magyarok?

Vagy ilyenek-e mindannyian, kik e hazában laknak? ilyenek-e mindannyian, kik e hazában a zsidókon kívül a magyar nevet viselik?

E követelés méltóképen inkább meg volna fordítható — és ha egyik: ugy a másik is lehetlen.

Szánalmas idők szüleményeiről beszéltem; de a történet az emberiség örök gyalázatára még szánalmasabbakat bir felmutatni.

A vallás és hitvány anyagi érdekekből eredt türelmetlenség Sodoma és Gomorává akarta egykoron tenni e félvilágréaszt.

Iszonyatosabb csapást az ég még nem mért a földre mint az emberek önönmaguk.

A vallás szent nevének álczája alatt örültté tett fanatismus és az emberi méltóságot lábbal tipró bitorló hatalomvágy rettenetes összeesküvésükben őrjöngő vadakként marczangolták és pusztították az emberiség élő husába kovácsolt békókból menekülni akarókat.

A félrevezetett, elállatiasodott buta emberiség a biblia vízözönének ön maga segítette a történelem vérözönét oldala mellé állítani.

Patakokban folyt a vér. A megváltás gyümölcsét férgek ették meg, — a népeknek semmi sem jutott belőle; a meghiusult művet újra kelle kezdeniök; még most is azon fáradunk.

Ime! a tengernyi keserűségből másoknak is jutott; de sokan voltak: elnyelték, régen elemésztették; csak a zsidók csekély számának tapad a rossz íz még most is nyelvén.

Az anyagi erő gyorsan halad; győzedelmeskedik vagy meghal, a mint épen a körülmények akarják: az eszmék harcza nagy előkészületekkel jár; lassu, hosszadalmas; de az eredményben talán annyival biztosabb.

A mostoha évezredek verte sebeket a kedvező jelen egy percze nem gyógyíthatja meg. Mit az idő az évek százszoros sorain mindkét oldalon elrontott: csak maga az idő fogja újra jóvá tehetni s hogy már is teszi, tagadni csak az képes, ki a hangosan beszélő tények elől önkényt dugja el füleit, zárja el szemeit.

„Más idők, más emberek“; — s ha a zsidók még nem vetkőztek is ki minden régi hibáikból, hiszen még másokon is rajta tapadnak; — azért a haladást félreismerni még sem lehet.

A pénz nagyhatalom; de van ennél még nagyobb — és a zsidók ma már ezzel is rendelkeznek.

S ha kérdezzük: miféle természetfölötti erő vagy hatalom volt képes az évezredekben keresztül sűrűsödő hályogot a zsidók szemein megritkítani? ha kérdezzük, hogy a koromsötét csillagtalan éjbe mely búbajos világosság lövelte először sugarait? ha kérdezzük, hogy a vallás e rabjain, mi könnyítette meg az évek rozsdáit viselő önmaguk kovácsolta bilincseket? — Sem természetfölötti erő, sem csoda; hanem ugyanazon szent tűz örök szikrái, melyek az emberiség kintpadra feszített agyában a végtelen kezdet óta hamvadtak, de el nem oltathattak; ugyanazon hamvadó szikrák gyultak lángra náluk is, világították meg szellemük azon titkos rejtekeit, hova az igazság nap-sugarai még soha sem süthettek, hol az emberi hivatás magasztos eszméjéhez értelem örök sirba látszott eltemetve lenni.

A felvilágosodás hatásai vallási és társadalmi életükben érezhetővé kezdtek lenni; lassan, de biztosan működtek és működnek még tovább.

Azon tátongó mélységből, melybe elvakítottság a zsidókat döntötte, még a felvilágosodás biztos ösvényén, melyen különben nem jut még mindenkinek helye; tehát a felvilágosodás biztos ösvényén sem érhetek még fel mindannyian azon tiszta látkörű magaslatra, melyen egyedül találni azon támpontra, mely igazságból merített lelki megnyugvást és az élet céljának helyes felismerésére szükséges szellemi tápot nyújtja az úde frissítő után tespedő, hosszú vándorlás fáradalmaiban majdnem kimerült utasnak.

De az ország többi lakosai mind felértek-e már ama tiszta látkörű magaslatra? sokszoros elfogultság és önhítség nem teszi-e őket is még nagyrészt a rég elmult idő rabjaivá? —

nincsenek-e közöttük is késlelők és hátramaradottak s aránylag még többen?

Igen tehát, a felvilágosodás éltet adó melegén ujjá születtek a zsidók; de nem mindnyájan — és ez igen természetes; egy részük az ősrégi álláspontot még ma sem tudja feladni. — S hol van azon erő; mely e sötét bigotteria szűk látkörét még most sem engedi kitérni? hol van azon vonzó hatalom, mely egész vidékek lakosait rögzve tart egy ponton, a melyről lelépési félelmükhöz képest még a halálfélelme is csak gyermekjáték csupán? — A remegő képzelet mely ijesztő rémjei úzik világos nappal átkos játékokat e gyermek-embe-
rekkel? — Az idő óramutatója megállott, a természet örök törvényei nyomtalanul pattantak vissza ez emberekről; elaludtak egy századot s még sem birnak ébredni. Gondtalan gyermekálom! Keltsük fel őket, adjunk iskolákat nekiök! tanuljanak — emberek lenni.

A felvilágosodás éltető melegén igen is ujjá született már a zsidók nagy része; de a régi embert nem tudják többé bennük elfeledni. — Ebben rejlik a tévedés. A szokás természeté vált; mi csoda, ha nehéz ellene a küzdelem?

A zsidóknál még mindig jónak, mert könnyebbnek találja mindenki, általános ítéletet hozni; — ez az, mi reánk boszantó, megalázó; ezt nem tartjuk igazságosnak.

Nem a zsidók művelődési történetét írom; nem kell léptetnyomot követnem, és pedig annál kevésbbé; mert a mult század majdnem végeig, egyesek kivételével, kik világi tudományokkal is foglalkoztak, nagyban és egészben nem sok változáson mentek keresztül. Az ismeret terjesztése csak ezután kezd köztük, de még mindig elég lassan haladni, miglen nagyobb impulsust a negyvenes évek nem adtak; — mivel ezek is még adósak maradtak: az azóta lefolyt három évtized a közbeeső hatvanas évvel oly bőven fizették meg, hogy jelenleg már az ifjú nemzedék neveléseért hozott áldozatok nagyságában egy felekezet sem vetélkedhetik a zsidókkal. Gyorsan haladnak; — erről sem kell sokat írnom. Csak annyit akarok e helyen még konstatálni, hogy az ismeret és tudományyal és ezzel járó vallási felvilágosodottsággal a haza és a közügyek iránti részvét is nőtt, a honszeretet és polgári erények is növekedtek és növekednek ugyanazon meghatározott arányban most is a zsidóknál.

Bátran el merem mondani, hogy az 1848-ki év is már jó részben más zsidókat talált; az ország veszélye, szerencsétlensége már az ő szívükhöz is szólt, — kezdtek érezni, hogy magyarok.

Ez érzetben azóta mindig nagyobb-nagyobb körök osztoznak, ez érzet azóta mindinkább meghonosodott s nem félek a meghazudtolástól, ha állítom, hogy az 1867-diki év magyar faj között lakó már nem csak zsidókat, hanem magyarokat is emancipált.

Ha a magyar zsidók ezt önönmaguk mondják, ugyan az ország mely érdeke kívánja, hogy valaki által, még pedig nyilvánosan, kétségbe vonattassék?

És most „post tot discrimina rerum“ elértünk a jelenhez.

Kiméletlenül rántottam le a hiúság és önszeretet szötte takarófátyolt a mult idő hibáiról; a jelenéit sem akarom elpálástolni vagy kisebbeknek feltüntetni; ezek azonban még amazoknak szükségszerű kifolyásai és ha nem is egész elnézésre, de barátságosabb megítéltetésre minden esetben jogot tarthatnak.

Tehát az előkor átkos örökségében még mi is részesek vagyunk. Nem concessióként mondom ezt e helyen; hanem mert az igazságtól ez elégtételt, s fájna az még oly nagyon, megtagadnom nem lehet, nem szabad.

Igenis vannak hibáink. Az általános művelődés, vallási felvilágosodottság, a közügyek iránti érdek, a honszeretet és magyar hazafuság feltarthatlanul megteszik ugyan előszabott utjukat, rombolnak és építenek ugyanazon természetszerű arányban mint azt elkezdtek; de nem jutott még elég idejük mindenüvé bétérni, szívesen sem látják még mindütt; természeté vált szokás és kigyomlálhatlan balhit sokszor elállják még előlük az ajtót; a megvénelkedett régi gárda sem ül újra iskolapadokba, ugy sem képes többé tanulni: a régi hibák kisebb-nagyobb mértékben, sőt helyenként és egyes nem épen csekély számu egyéneken még egész ijesztő eredetiségükben ma is meg vannak; azonban ezek nem általánosak többé, az ok már nem az összeségben, hanem egyesekben van, s mi fő: egyes helyekre vagy vidékekre van szorítva. Ez képezi épen a jelen és mult között a félreismerhetlen óriási nagy különbséget, ez nem engedi ezentul a magyarországi zsidókat általánosságban megítélni.

Ki az ország éjszak, éjszakkéleti részén, és a p. o. dél, délnyugaton lakó zsidók, a p. o. pesti eredetű és aradi vagy szegedi zsidók között különbséget tenni még máig sem tanult meg: annak hiába beszélek; de ki tekintettel van a zsidók vallási és művelődési állapotukra, mely kettőt valamely csalfa daemon kötött egykoron össze, hogy most csak egymás élete árán vásárolhassák meg saját életüket; ki tekintettel van a magyar nyelv használati kiterjedésére, melyet csak a magyarok között lakók tulajdoníthattak el; ki tekintettel van azon különlakosság jellemére, hazafui érzelmére stb., melyek a közötte lakó zsidókra is kell, hogy okvetlen befolyással voltak; ki, mondom, mindezekre tekintettel van és nem feledi, hogy mik voltak a zsidók és mivé kell most lenniök: az meg fog érteni.

A supernaturalistikus irány egész a darwinismusig, a mai reálbölcészetig képviselőkre talál a zsidók között is, kiknél azonban e külön-külön nézetek más felekezetektől eltérőleg majdnem határozott körvonalu osztályokat teremtettek. Kivételes helyzetük, sokaktól fel nem fogott felekezeti viszállyaik innen veszik eredetüket, itt találják magyarázatukat.

Az ugynevezett chaszidimek, a legorthodoxabbak superlativusai, az újkor ez anachronismusai még egy hajszállal sem tértek el, még egy vonással sem különböznek az általam előbbieken csak gyenge színekkel ecsetelt képtől.

Az orthodoxok, vallásosság tekintetében nagyon vegyes alkatrészekből összetett, a jelenkor e problémái, az ismeret és tudomány terjesztésének csak addig barátjai, míg ez, minek azonban minden lépten meg kell történnie, a vallással tévesen összenőtt, de hozzá épen nem tartozó még oly jelentéktelen megszokottságokat nem érinti.

A haladók, kik vallásos érzület tekintetében az előbbiektől csak annyiban különböznek, hogy közöttük számra nézve sokkal többen tultették már magukat a felekezeti szokásokon, a zsidó nyelvben gyökerezett tévhitet amazokkal nem osztják és így az ismeret és tudományterjesztésnek feltétlen hívei és előmozdítói. Ezekhez sorzandók a civilisatio színvonalán álló, felekezeti bilincsektől egészen ment újkori emberek, kiknek a társadalombai tökéletes beolvadásukat önmaguknál senki inkább nem kívánja.

Ezek összességükben képezik nálunk a zsidó felekezetet.

A vallási szertartások megtartása vagy megneemtartása nem tételeznek fel, mint ezt sokan elhítenni akarják, két vagy plane három zsidófelekezetet. Ugyan ily joggal lehetne akkor két-három katolikus, protestans stb. felekezetről is beszélni, mi pedig tudtommal eddig még nem történt.

A zsidóknak e jelenlegi felekezeti viszonyuk és viszállyaik legjobban mutatják, mily óriási küzdelmükbe kerül kibontakozni egy általuk is tarthatlannak elismert helyzetből, melyben vallás, nyelv és mostoha kül- s belkörülmények még nem rég mult időig egyformán fogva tartották. De mert e küzdelem valóban meg van, legvilágosabb bizonyítéka annak, hogy csakugyan ki akarnak bontakozni; és ki észlelni akar, könnyen juthat azon meggyőződéshez, hogy e nehéz processuson a tiszta magyarok között lakó zsidók aránylagosan legkönnyebben mennek keresztül.

Ime, mit a magyar faj érdemeül hoztam fel, valóban megjutalmazza önönmagát.

Hol a zsidók irányában türelmesebben viseltettek: ott azok a lakossághoz, a nemzethez, e földhöz, hazánkhoz legközelebb is állanak.

A zsidók e jelenlegi felekezeti viszonyait, habár más felekezetek külképétől nem látszanak elútni, mégis szükségesnek tartottam e helyen, ha csak néhány vonásban is, érinteni; s pedig először, mert a mint láttuk s talán még látandjuk, mégis feltűnő különbséget mutatnak; másodsor mert a zsidók közötti vizálkodás megértéséhez ez által némileg hozzá tudván járulni, megjelezhettem azon helyet, hol a nemzetnek állania kell, ha a veszekedő felek közt bíróul lép fel; érintenem kellett végre s főként e viszonyokat azért, mert a mint tagadhatlan, hogy a vallásba e réseket a felvilágosodottság ütötte; ugy félreismerhetlenül a művelődési fok skálájának is tekinthetők, mit e helyen azért kellett konstatálnom; mert bizonyításaul szolgál azon általam s mások által is észlelt, sokaktól talán paradoxnak tekinthető, mindazonáltal nagy érdekkal és fontossággal bíró jelenségnek, hogy a mint a vallás és tudományos felvilágosodottság megfordított, ugy ez utóbbi a hazafiúi érzés, polgári erények fejlődésével egyenes viszonyban áll a zsidóknál. Megmutatom később, hogy e tételnek általános érvénye is van, — a mivel azonban mindkét oldalon lehető kivételeket koránt sem akarok kizárni.

Láttuk, hogy a művelődésnek a vallási nézetek reformálására történt behatásai bizonyos osztályokat teremtettek a zsidók között; tudjuk, hogy ez osztályok mindeütt elkülönítették magukat; tudjuk, hogy az ország egyes vidékeire és helyeire vannak elosztva; mert míg például a magyar alföld nem mutat fel chaszidimeket és orthodoxok is csak gyéren vannak benne vetve: addig az ország éjszakeleti része ismét haladókkal nem bir; mondom tudjuk mindezeket és épen ezen tudatra merem másodszer is még nagyobb határozottsággal állításom alapítani: hogy a magyarországi zsidókat egy szempontból megítélni többé nem lehet; mert míg a chaszidimeket és az orthodoxok egy részét még joggal lehet hazafiuság hiányával és németességgel vádolni, addig ugyanczt állítani a többi zsidókról is, tehát ugyan e váddal élni az egész felekezet irányában, ép oly okszerűtlen, a mint igazolt nem lehet.

Vannak a zsidóknak tagadhatlanul hibáik; hogy kivételes viszonyuk reájuk behatolt külokok; tehát a külvilág mily erkölcsi jellemvonásokat véstek ez akaratlan, csupán a vallás tételeitől vezetett tömeg szervezetébe — elmondottam más helyen, nem kell itt újra ismételnem. Majdnem kivételnélküli foglalkozásuk a kereskedelem, jellemük képzésére szintén befolyással kell, hogy volt legyen; hanem ez általánosan és csupán reájuk alkalmazhatónak, szóval feltűnőnek csak azért tetszett és tetszik talán most is, mert kívülök más kereskedők épen alig voltak.

Foglalkozásunk, a társadalom, melyben élünk és forgunk, mindnyájunk jellemére képzőleg hatnak, jellemünknek és gondolkodásunknak irányt adnak, s pedig sokszor elannyira, hogy még az ifjúkori, gyermekkori benyomásokat is, habár ezek a helytelen külön-külön felekezeti és kast-nevelés folytán hatalmasan dolgoznak ellene, ha nem is eltörültni, de mégis némileg elmosni képesek. Ősi nemes családok lovagias társaságában felnőtt egyének okvetlen más jellemvonásokkal fognak általában birhatni mint zsidóskodásukban a műveletlen nép különféle osztályaival közlekedő személyek; a viláfgorgalom kapuin bejáró művelt kereskedő s iparos, állásáról és minden oldalról kötelességeiről más nézetet fog magának képezni, más elvek szerint fog élni és működni, mint a krajezárookra és garasokra alkudozó kiskereskedő és falusi iparos. De még egyet, — s erre fektetem a fősúlyt: a csatákban edzett katona más

füllet hallgatja az ágyudörgéseket, mint a tegnapelőtt fegyver alá hívott ujoncz. — Nem kell különösen megjegyezmem, hogy kik ez ujonczok, — de csak éljenek által ők is néhány csatát, és — legalább is méltó helyet foglalandanak el legöregebb bajtársaik mellett is. Példánk van már erre ma is és pedig nem csekély számban.

Mig a zsidók művelődés és foglalkozás tekintetében általában véve ennyire nem tértek el egymástól, mig ugyanazon nézetek tartották fogva, ugyanazon társadalomban éltek kevés kivétellel mindnyájan: addig egyik is voltak, a vádolt kinövésekben, ha kisebb-nagyobb mértékben is, de egyformán osztoztak; ma azonban mindenfelé, mindenütt és mindenben ép ugy találni már zsidókat mint minden más felekezetbelieket, s ha vannak is, a mint csakugyan vannak nemcsak egyesek, hanem egész vidékbeliek is, kik a többször említett oknál fogva még ez időben is önkéntesen kivételes régi helyzetükben vesztegelnek: ugy a többieket ugyan e szempont alá tartozóknak, ha csak az igazságtól és méltányosságtól el nem akarunk térni, állítani nem lehet.

A régi zsidó társadalom abban az értelemben, mint volt, — már nincs. Nemcsak vallási nézetek tekintetében, hanem foglalkozás, életmód tekintetében is vannak egymás között épen nem egyenlő osztályok; az egység, az általánosság tehát megszűnt.

Tudománynyal foglalkozókat, ügyvédeket, orvosokat, mérnököket, államhivatalnokokat, journalistákat, földbirtokosokat, haszonbérloket, kereskedőket, iparosokat, házalókat, uzsorásokat, marmarosi és budapesti zsidót stb. stb. nem lehet többé egy kalap alá dugni. Mindezekről helyes nézetet képezni, helyes ítéletet hozni bárki is csak akkor képes, ha nem összeségükben, hanem osztályonkint hasonlítja össze más felekezetbeliek ugyanez osztályaival; és ez esetben nem állítom, hogy egyes különbségek nem foghatnának némely helyütt mutatkozni; de ezek nem az egyének, hanem a viszonyok terhére rovandók s nem is fognak mindenütt a más felekezetbeliek, hanem legalább is ugyanannyiszor a zsidók javára mutatkozni; de e helyenként most még szükségképen mutatkozó különbségektől eltekintve általában mégis felvehető, hogy ugyanazon művelődési fokon álló egy osztálybeli bármi fele-

kezetű egyének nagyban és egészben ugyanazon a jó és rossz tulajdonokat is osztják.

A zsidókat uzorásoknak szokták bélyegezni — és valóban vannak is köztük elegenden, kik ez odiosus nevet a legbővebben megérdemlik; de ha egyenlőket egyenlőkkel hasonlítunk össze, és a helyesen felteendő arány így is kívánja! — akkor a különbség itt sem fog oly feltűnő lenni, mint ezt némelyek a priori feltenni szeretik; uzorások, és kicsinyben nagyobb uzoráskodás nem létezik mint a nép között — mondom nem csekélyebb kaliberű uzorások más felekezetbeliek között is vannak; de ha aránylag kevesebbek: úgy aránylag sokkal kevesebbek is van pénze hozzá. Hogy az adók és vevők közötti aránytalanság miatt ily szembeötlő, arról későbben még szólni fogok; de már most is kijelenthetem, hogy nem a zsidók okai. Zsidók közül is esnek, még pedig igazhívó másfelekezetbeli uzorások kezébe elegenden.

De különben uzoráról beszélni egy országban, mely uzora-törvényekkel nem bír, uzoráról beszélni egy országban, hol nyilvános pénzügyintézetek 12—13 kamatra dolgoznak hosszú időn által — joggal nem is lehet.

A zsidók szédelő vállalatokba bocsájtkoznak, gyors meggazdagodás után kapkodnak. — Igaz, sokan vannak ilyek közöttük; azonban ezen a társadalomra kétségkívül káros iránytól mások sem menttek, hogy nagyobb arányban? — megmondtam okát. Egy kis igazsággal és jó akarattal a megfelelő helyes arány itt is feltehető.

Magas állású más felekezetbeliek, honatyáink között is akadhatnak, kiket a gyors meggazdagodás rejtelmében osztozni — szabadalmazott honfiuságuk sem volt képes megakadályozni.

Ime, társadalmunk nincs egészen rózsákra fektetve; ha csak sz. Péter szikláját ennek nem akarja valaki veni, de építeni nem felülről, hanem alólról szokás kezdeni. Az önszorgalom és élettapasztalat is képezik ugyan az embert, de erre nincs mindenkinek sem hajlama sem képessége; — nevelni csak iskolában lehet; míg azonban az állam e képző intézeteket, úgy a mint ezt eddig teszi, a felekezetek kezében hagyja: addig méltóképen nem is várhat egyebet, minthogy polgárai első sorban és mindenek fölött felekezeti emberek lesznek, s hogy ez az államban és társadalomban mily jelentőséggel bír,

— tudjuk a multból s így nem ismeretlen előttünk mit várhatunk a jövőtől. Ugyanazon okok mindig és mindannyiszor csakis ugyanazonokozat okat fogják létre hozni, és mert az ember saját hibáinak okát mindig másokban szereti keresni: nem is látunk egyhamar egyebet, mint hogy az uralkodó osztály saját és az ország minden bajait a zsidók rovására fogja róni.

A népet a zsidók teszik tönkre, a hazafiatlan politikát a zsidók támogatják, a közügyekkel a zsidók — nem törődnek, az országot a zsidók németesítik; — ilyen és ehhez hasonló a zsidók bűnlajstroma.

A mely joggal megkivánja a magyar, hogy a közötté lakó zsidók magyarok legyenek, vagyis inkább ugyanazon okok, melyek a magyarok között lakó zsidókat magyarokká tették: ugyanazon okok tették a tótok s németek között tótokká, németekké stb. a mint tehát vannak magyar, német, tót, stb. katolikusok, protestansok és egyéb felekezetbeliek: épen úgy vannak magyar, német, tót stb. zsidók is.

A magyar zsidókról nem akarok itt különösen még egyszer megemlékezni; hanem német, tót stb. hitsorsosaikról szükségesnek tartom kiemelni, hogy habár amazoktól még némi tekintetben különböznek, s habár nyelvük nem a magyar; de azért polgári kötelességüket híven teljesítik, a magyar állametsmét tiszteletben tartják, — államellenes tendenciákkal még legtávolabbról sem vádoltathatnak.

A zsidókat azonban németesedéssel vádolják; mert e nyelvet vagy ismeretes jargonját mindnyájan értik, s mondjuk ki itt is a valót: sok helyen, egész vidékeken általánosan sőt majdnem kizárólagosan használják is.

Nem idegen előttünk, hogy e nyelvet magukkal hozták, tudjuk, hogy vallásuk mi czélből szentesítette, s ha ezek után az idő megis örökítette: úgy ezen ép oly kevésbé lehet valami feltűnő, mint azon, hogy kik a vallás régi nézeteit még most is egész terjedelmükben osztják, a nyelvbeni balhithoz máig is oda vannak rögzöve; a vád tehát nem ide, hanem csakis arra vonatkozhatnék, hogy valjon azon zsidók, kiknek a magyar nyelv megtanulásához alkalom van adva: hogyan tartják magukat e nyelv irányában; — és ez is nézetem szerint a kérdés, mely feleletre vár; mert hiszen Magyarország nemzetiségi állam, s csakis azon esetben, ha az összeségtől megkivánja

valaki, hogy a magyar nyelvet beszélje és művelje; de csakis akkor ismerhetem el jogosultságát annak, hogy e követelem alól a zsidók se véteessenek ki; de még ez nem történik; addig senkinek sem juthat eszébe kívánni, hogy ezen német, tót, román s talán még néhány nemzetiség között lakó zsidók menjenek a szép példával előre.

A magyar hazafuság nevelésére kétségen kívül a magyar nyelv legalább is egyike a legnagyobb tényezőknak. A nemzet törvényes képvisletétől függ az ország minden jogos igényeit ez érdeken érvényre emeltetni s nem csalódom, ha állítom, hogy legkönnyebben érne célta az illető zsidóknál; de célta érne azon Magyarország szívében magyarok között lakó németek és tótoknál is, kik a magyar nyelvet még e kedvező körülmények daczára sem sajátították még csak el sem — a nélkül azonban, hogy e miatt nyilvánosan és egész általánosságban hazafuság hiányával stb. vádoltattak volna.

Mi pedig a magyarok között lakó zsidókat illeti, ugy ezek nem csak hogy beszélnek a nép nyelvét; hanem művelik is a családban és iskolában egyformán.

A társalgási nyelv a gyermekek irányában még a család szűk körében is majdnem kivétel nélkül magyar; — teljes joggal is lehet állítani, hogy az ifju nemzedéknek ez az anyanyelve és pedig elannyira, hogy a legtöbb felnőtt leány még csak német szót sem ejtett ki száján.

Az iskolában az előadási nyelv magyar, a magyar nyelvtanra nagyobb gond van fordítva mint bármi másra, az imákat és bibliát magyarra fordítják, a történelem és földrajzi ismeretek sorát a hazai történelem és földrajzon kezdik meg, a tanítványok magyarul korukhoz képest sokkal helyesebben írnek mint németül, a mely nyelvet ugyan már szintén értik; de nem beszélnek.

Nem hallomás, hanem személyes meggyőződésből beszélek; s hogy mily eredménnyel működnek még falusi zsidó iskolák is, annak bizonyításául szolgálhat azon tény, hogy az azokban szerzett ismereteket elég kielégítőnek tekintik arra, hogy az illető gyermekeket gymnasiumba vagy reáliskolába felvegyék; de nem csak ennyit, hanem azt is elmerem egész bátorsággal mondani, hogy ez iskolákból kikerült gyermekeket az illető tantárgyak ismerete tekintetéből minden tartóz-

ködás nélkül mellé lehet állítani egy második gymnasiumi osztályt végzett tanuló mellé.

Ki eme leirt elvitázhatlan szép jelenségű tényt talán az iskola, felügyelőkkel hozza összeköttetésbe: annak megmondhatom, hogy rossz helyen tapogatózik; ezen urak nem nagy, és a mennyire e környéken tapasztalható, semmi gondot sem fordítanak a zsidó iskolákra, s így nagyon természetes, hogy vannak ilyen elhanyagoltak is — a mivel azonban korántsem állítottam, hogy más felekezeti iskolák iránt nagyobb szemüggyel viseltetnek; úgy látszik, különben, hogy azon nem ritka tévedésben sínlódnak, hogy szép hivatalaik érdemdús személyiségeik miatt vannak létesítve; mert hiszen másként nem várnák, hogy előbb sziveikhez kelljen vezetni, miszerint nem csupán azért huzzák a nép véres verejtékéből szép fizetéseiteket, hogy olykor-olykor egy-egy kerületükbeli plébánoshoz ebédre ellátogassanak; végre talán azon eszmével sem ártana már mai napság megbarátkozniok, hogy nem kizárólagosan katolikus iskola-felügyelők, s hogy tehát ilyenképen nem jól áll egy-egy ily urnak szájához — mint ez bizonyos helyen történt mondani, hogy nem zsidóiskola-felügyelő.

Ki nem tudná, hogy mennyit tesz a kormány a zsidó-iskola ügyért: annak megmondom — semmit; hogy pedig a t. cz. iskola-felügyelők mennyit tesznek — nem fogja senki kivánni, hogy ismételjem.

Ime, mily áldozatokat hoz az ország a zsidókért! — és mind hasztalan.

A legnagyobb tévedés onnan ered, hogy a fővárosi zsidók szerint mérlegelik az egész felekezetet.

A budapesti zsidókat sajátképen nem tudni hova valók; nemcsak azért, mert az ország legkülömbözőbb vidékei nyujtottak hozzájuk kontingenst; hanem főként azért — s ez leginkább a valóban ottszülötteket illeti — mert nagyrészt félig-meddig egy lábbal már Bécsben állanak, ezen város eszményképük; ott minden jobb, minden szebb mint itthon; folytonosan uton is vannak s ha véletlenből megtörténik, hogy Pesten ebédeltek: a vacsorát már mindenesetre Bécsben kell bevenniök.

A budapesti zsidók a vagyonosodás központján, a forgalom fokuán laknak; e kedvező körülmény nagy anyagi előnyökben is részesítette őket mindenkoron — meggazdagod-

tak, több vagyonnal rendelkeznek mint többi összes hitsorsosaik — pénzemberekké lettek s többet talán nem is kellene róluk mondanom. Kinek vágyai, reményei egész szenvedélylyel egy pont felé fordulnak, egyben összpontosulnak: annak szívébe más érzelmek már későn jönnek talajt keresni — és Budapesten nagy számban vannak ilyenek; ezek dominálják a helyzetet, ezek diktálnak fényüzési mámorukban szabályokat másoknak, a többinek; s élvezni — mindenki akar, élni — mindenkinek kell.

A nagyváros — bő köpeny, mindent betekar; kényelmesen élvezheti kiki összehalmozott kincseinek megédesíthető gyümölcseit, senki sem kérdezi honnan szerezzék, a földolog, hogy — megvan; ide siet, kinek pénze van; de többet, sokat akar; ide siet, kinek erős akaratánál, — hogy Krösussá legyen — egyébje semmije sincs; ide siet, ki magasra szárnyaló terveiben már büszkélkedni látja — a dunasoron czimeres palotáját; s a pénz csakugyan pénzt, az erős akarat Krösust és a fenszárnyaló tervek palotát építenek, teremtenek — a czimer megjő önmagától; csak hogy most már ez ország, a kisszerű Budapest nem elég jó számukra: a törvénykezés absurd lassu, az országutak miserabilis rozszak stb. stb., drága pénzeért sem élvezhet az ember semmit! s ha megadóztatáshoz kerül? — zsebben van a Wertheimkulcs.

Már megbocsájtanak budapesti hitsorsosaim; de kedvéért nem lehet okom s nem is állhat feladatomban, az igazat más színben mint a megfelelőben lefesteni.

Meglehet, hogy nem képez magának helyes ítéletet egy helység vagy város lakosairól, ki az elsőt, kivel találkozik: veszi ítélete alapjául; de már az egyszer így van s én épen nem tehetek róla, hogy valahányszor az ember Pestre megy, mindig uzsorás az első, kivel találkozik.

Mondottam, hogy a budapesti zsidók igen vegyesek; és e körülmény mind felekezeti mind társadalmi és politikai életükben igen feltűnő különbséget mutat fel.

A sajátképeni pestieket politika iránti részvégtlenség különbözteti meg a többitől; egyoldalú nevelésük, mely általán véve nem áll egyébből mint valamely nyilvános, de leginkább magán kereskedelmi iskola frequentiajából és legfeljebb egy kis műveltséget fitogtató francia beszélésből, nem taní-

totta meg őket saját személyeiken és üzleti ügyeiken kívül más iránt is érdeklél viseltetni.

Nem lehet tagadni, hogy 1860 óta a magyar nyelv megtanulására minden tekintetben gondot fordítanak; azonban a társalgási és kereskedelmi nyelv német maradt, ezt különben aligha lehet hibájukul felróni, miután Budapest rég idő óta német levén, e tekintetben a többi lakosságtól épen nem különböznek, s hogy tehát a kereskedelem német, a többi másfelekezetbeli nem csekély számú kereskedőket, ha ugyan ebből vádat kepezhetni, ép oly mérvben terheli. — De végre, hol voltak vagy hol vannak most is még azon számos magyar szellemű kereskedelmi iskolák, melyek a kereskedelem magyarosítására már is az oly sürgősen kívánt befolyást gyakorolhatták volna, vagy legalább csak most már gyakorolnák?

Aradon elsőrangú zsidó kereskedőnél láttam magyar könyvvitelt, hogy hány más felekezetbeli budapesti kereskedő bír ilyenekkel — nem tudom.

Nem volnék igazságos, ha a többi budapesti zsidók iránti tartozó kötelezettségem e helyen le nem rónám.

A budapesti zsidó kereskedelmi világ nagyszámú oly egyéniségekkel is dicsekedhetik, kik mind műveltségük mind honfias érzelmükre nézve nem csak hazánk, hanem a világ bármely fővárosának diszére válhatnak. Budapestben vannak zsidó tőkepénzesek, kiknek tiszteletreméltóságukat senkinek sem juthat eszébe kétségbe vonni. Budapest zsidó iparos és napszámos osztályai semmiben sem különböznek más felekezetbeli kortársaiktól. Budapest tudománya és művészete tanulóira, művelőkre és képviselőkre épen úgy és épen olyanokra talál a zsidók mint a többiek között; a budapesti zsidóknak és különösen az utóbbi években letelepedetteknek nagyobb része minden tekintetben vetélkedhetik a főváros minden egyéb lakosaival; azon rossz benyomást azonban, mit a fentebbiekben jelzett hitsorsosaik általában előidéznek — ma még nem képesek eltörleszteni.

Ki a zsidók fölötti észleletének, illetőleg ítéletének alapjául Budapestet szemlélte ki: más eredményhez fog mindig jutni, mint melyet jogosság, méltányosság és igazságosság tőle minden körülmény között megvárhatnak.

Hogy minden oldalról vallási felvilágosodottság és művelődés utáni törekvés, műveltség mily kedvező szép eredményt

birnak csak néhány évtized alatt is létesíteni: arra utánzásra intő nemes példaként tündöklik, sajnos hogy a kevés között, Arad városa, mely különböző nemzetiségű és felekezetű vegyes lakossága dacára nemcsak türelmesség, de testvéries egyetértés, hazafias szellem tekintetében is, hogy közönséges szóval fejezzem ki magam, pártját keresi az országban.

Beszélni, inteni, megróni nagyon könnyű; rendeleteket kibocsájtani sem nehéz; de tennénk is már valamit. Reformáljuk iskoláinkat; vegye az állam saját kezébe ez életfontosságú ügyet s ne bizza másokra, mit csakis ő maga bírhat legjobban eszközölni: jó hazafiakat, művelt magyarokat nevelni.

Hol joguk vannak, ott a kötelességeknek sem szabad hiányzaniok. Teljesítse az állam kötelességeit és lépjen korlátlan jogaiba; ki azután is hátra marad — sújtsa a közvélemény, sújtsa a törvény keze.

Nehéz lesz ismétlésekbe nem esnem, azonban a hazafiatlanság súlyos vád és ezzel is vádolják a zsidókat: hivatkoznom kell tehát szükségképen arra, mit már vallási nézeteik, műveltségi fokuk és ezekből folyó hazafiui érzelmük tekintetében általában külömbségként róluk elmondottam. Ha az első helyet itt is a magyar faj között lakó, tehát magyar zsidóknak tartom fel, ugy ezt többi hitsorsosaink épen oly kevésbé fogják rossz néven vehetni; a mint pro domo érveléssel sem fognak vádolhatni, kik fáradságot vettek maguknak ez elvitázhatlan tényről jegyzéket venni, kik általános ítélet előtt nem restelletek az egyes részek megismerésével foglalkozni. Nem egyéni érdemük ez a magyar zsidóknak! hanem csak a már többször említett és tekintetbe venni kért körülmények szükség-szerű képző behatásainak természetes eredményük.

Ha a zsidók hazafiúságukról van szó, akkor is csak helyesen tegyük fel az arányt; mert különben a számadás már önmagában véve sem fog jól kiüthetni. A magyar zsidókat a magyarokhoz, a tótokat, németeket stb. ismét ezekhez arányosítsuk, és az eredmény, annak daczára, hogy a zsidók a nem egyedül ők okozta mult hibáira is hivatkozhatnak, bizonyára más fog lenni, mint ezt némelyek a priori felteni szeretik. Az igaz útról eltértek s tévuton vannak azok is, kik a legműveltebb hazafias osztály mellé állítják az összes zsidókat.

Nem mind arany a mi fénylik, a látszat annyiszor csal, hogy gyakran még a tényeket is csak következményeiben vagyunk képesek helyesen megítélni. A zsidók nem tanultak még eddig meg hazafiuságuk után élni, míg bizonyos osztály egy részéről, s szóljanak bármit is, de nem lehet egész általánosságban így nyilatkoznom.

Tiszta hazafiuságnak nevezem én az állampolgár anyagi és szellemi énjének önérdek nélküli teljes odaadását a haza és a nemzet jóvoltáért, boldogságáért, és kik e mértéket szinig megüssék: nincsenek oly igen nagyon sűrűen vetve, mi különben nagyon természetes is; mert csak a kisebb rész van azon helyzetben, vagy képesített is, a minden érdeket kizáró lelki műveltség ily magasztos fokára emelkedni.

Önérdek rugonya majdnem minden emberi tettnek; az uralkodik kisebb-nagyobb mértékben mindütt és mindenben; s ki saját érdekeit a köz és hazaérdekeivel csak egyenes ellentétbe nem hozza, már az is sok másoktól el nem ért hazafiuság bizonyos fokával dicsekedhetik.

Igenis tehát, az önérdek az emberek legnemesebb érzésein is erőt tud venni; idő, alkalom és körülmények nem menthetik ugyan; hanem mégis tekintetbe veendő. E gyöngeesség többé-kevésbé mindnyájunkkal közös; mely ádáz sors öllekezéseiből nem tudnak a zsidók még ma sem kiszabadulni, hogy csupán s kizárólagosan csak reájuk akarják alkalmazni?

A hazafiuság a gyakorlati életben relativ és csak elméletben absolut fogalom, eszményiességénél fogva sajátképen csak a műveltebb osztályok kiváltsága, tulajdona; a többiek úgy mint sok másban, ebben is csak emezeknek vak s gondtalan követői; a nagy résznek legkisebb gondja is nagyobb mint, — mihez különben nem is ért, miről alacsony művelődési állapotánál s elhanyagolt nevelésénél fogva még csak sejtelve sincs, — hazai és közügyekkel, érdekekkel foglalkozni. Tudatlanság szülte részvétlenség tehát itt is van elég; miért ne volna a zsidóknál is?

Vagy talán politikai nézeteink és elveink gyujtják a honfiatlanság vádját ellenünk?

Sem idegenek, sem idegenkedők; hanem csak magyarok politikáját követjük mi is. Hogy a kormányon levő párt több híveket számlál közöttünk? — megengedem, hogy a mult kényszerültsége képezte mai hibáink egyike, melyet azonban a

változott viszonyok tudata már nem sokáig fog túrni a felszínen; elég hogy a pártokon kívül nem állunk; különös, specialis igényeket pedig egyik párt sem képezhet hozzánk más értelemben mint többi polgártársainkhoz; lekötelezettjei egyik pártnak ép oly kevésbé vagy legfeljebb ép oly mértékben lehetnének mint a másoknak; ha elismeréssel is, de köszönettel egyiküknek sem tartozunk. Gyáva lélek, ki büntetlenül lakott fogháza ajtaján kezét csókol nagylelkű börtönőrének. Elismeréssel tartozunk a részrehajlatlan törvény szavának, mely felszabadított bennünket; elismeréssel tartozunk a felvilágosodott kor-szellemtől áthatott bíróinknak; de köszönettel — senkinek.

A politikában vannak, kik meggyőződésüket, kik mások meggyőződéseit, és ismét, kik minden értelem nélkül ama két rendbeli személyiségeket követik. A politika e tetteges három tényezője mindenütt megvan, mindenütt egyforma és csak egymáshoz arányukban különböznek a külön-külön általános és részletes művelődési fok szerint.

Meggyőződésünkre a körülmények birnak befolyással, sőt kell, hogy emezeknek kifolyása legyen. Meggyőződésünk szerint helyesnek és jónak találhatunk ma valamit a haza érdekében, mit a viszonyok változtával ugyan az érdekekben később talán már nem tarthatunk azoknak. Ez a gyakorlati életképes politika; csalhatatlanságot csak a hit vindikál magának. Ki azt mondja: ez politikai hitem és belőle semmi körülmény között sem hajlandó egy hajszálnyt is engedni nem cselekszik másként mint a hadvezér, ki a bekövetkezendőknek vélt viszonyok számbavétele folytán megállapított haditervezetéből, s történjék bármi is, álljon más mint az előre látott viszonyokkal is szemben — eltérni többé nem akar. Nem az a cél, hogy a hadvezér minden áron saját terve szerint verkedjék; hanem hogy az ügy, melyért küzd, győzzön; s valjon ha hiúsága kedvéért a cél helyébe az eszközt teszi s ha még oly halált megvető bátorsággal is küzdött az elvesztett csataterén: jól és okosan szolgálta-e miért harcra kelt? szép és lelkesítő mondani: „si fractus illabatur orbis impavidum ferient ruinae;“ — csak hogy ha e hegyorom Magyarország: nem az a cél, hogy összeomolva eltemesse a hős lelkeket; hanem hogy álljon s virágozzék és növekedjék. Rettenthetlen vitézek, nagy hazafiak, de nem jó politikusok, kik elejtik életüket tevékenységüket: habár azt jobb időre tarthatták volna; jó

emberek de rossz muzsikuskok; nekünk pedig jó muzsikuskok kellenek, hogy Európa koncertjében tettelesen még pedig hazánkhoz méltó részt vehessünk.

Kezd derülni az országban: — mi is itt lakunk; kezdik lerakni a színes szemüvegeket; — mi sem fogunk hozzájuk ragaszkodni. A 67-diki párt már nem talál oly feltétlen imádókra; a kiegyezés maga: a közjogi alap ugyan védőkre ép úgy talál bennünk mint eddigelé; hanem, hogy ez magában elég magikus erővel bírjon az országot eldoradóvá átalakítani, ép oly kevésbé hittük s hiszszük most is, mint hogy minden szerencsétlenségeinknek egyedüli oka legyen.

Az államjogi kérdés ujalagos megoldása, bármily nagy horderejű is legyen az tökéletes állami függetlenségünkre, s bármiként is düljön az el egykoron: egy maga nem képes soha sem e sokat hányatott, hátramaradt nemzetet boldogítani. Megszilárdult politikai és társadalmi viszonyok, a kereskedelem és ipar emelése, az általános vagyonosodás előmozdítása, anyagi és szellemi szabadság, a tudomány és művészet ápolása, a műveltség és felvilágosodás terjesztése és általánosítása — ezek azok, mik hazánkat a művelt államok sorába vezethetik.

Tökéletes állami önállóságunkat mindenkéül, de benső fejlődésünk és haladásunknál felebb nem becsülöm. Ős államok törnek össze — nagyhatalom születésnapjára emlékezik a mai nemzedék; a nagy mindenség anyagcseréje folytonos, elnyel és kilök, sírba tesz és ujéletre ébreszt megtörhetlen egy láncolatban — minden mulandó e földön; csak mit az ész hatalmával vívtunk ki, hódítottunk meg magunknak, egyedül öröktartamu. „Sors tua mortalis, non est mortale quod optas.“

Nagy, átalakító ésteremtő műveket vártunk és színtelen félrendszeres szabályokat nyújtott a jelenlegi kormánypárt, nem elég az élethez és sok a meghaláshoz, nem éltetők és táplálók; hanem csupán a továbbvegetaláshoz szűken mért fukar falatok. A deákpárt egy bűvkörbe varázsolta, élté be magát, melyből kiszabadulnia már maga kétszer tett hasztalan kísérleteket, meg van kötve — saját szövetségesei tartják fogva. A modern művelt állam élő eszméi a holt kezek érintkezése alatt elfonyadnak, elsatnyulnak, kivesznek; szövetkezett egy elemmel, mely hagyományos szokásként csak önérdekének él, elmentétet, s legyen az bármi, nem tűr. „A cél szentesíti az eszközt.“ Ezen elem, tisztelet és becsület a kivételeknek, ezen

elem hazafiusága önérdékének alakjához accomodálja magát mindig, az egész országot átölelő hazafiuság idegen föld előtté. „Sektengeist und umfassender Patriotismus sind mit einander unverträglich.“

Nem ok nélkül, habár nem szivesen, emlékeztem meg a jobboldal e szövetségeseiről. Haladásunk határköveit addig külebb nem vihetjük, míg ezen politikai és társadalmi életünkbe a nemzet saját vagyonával jogtalanul befolyó párttal az úgy is elkerülhetlen harcot ki nem vívjuk. Hogy a győzelem mely oldalon lesz — ám kérdezzük meg a vatikánban; ott legjobban meg fogják mondhatni, mire vezet a kigúnyolt józan ész, a korszellem hatalmas árját csatára kihívni. A vatikán maga okozta ősrégen érdemlett bukását, a klerus — követni fogja példáját.

A Deákpárt elfogulatlan, igaz hazafias szellemtől áthatott részéhez appellálunk: mentsen meg bennünket — barátjaitól, különben könnyen megtörténhetik, hogy ezután különváltak lesznek utaink.

Ime, ilyenek politikai nézeteink, meglehet, hogy az elmondottak egy részeért a honfiatlanság vádját terhelem bizonyos párt részéről fejemre, míg a másik részért a „Magyar Állam“ és pártja fog okvetlenül megjavíthatatlan idegenkedő zsidónak deklarálni — és én mégis jó hazafinak, magyarnak tartom magam. Meglehet, hogy tévedek; de akkor mindnyájan tévedünk, vezetők és követők egyformán nem értünk a modern állam ügyeihez: adjuk által a tért a „Magyar Állam“ és pártjának, tegye ez még továbbra is az állam politikáját önérdektől duzzadó saját céljainak — szolgálai uszályhordozójává.

Ime ilyenek honfiatlan politikai nézeteink. Jogainkkal élünk; de túl nem élünk, kötelességeinket teljesítjük legalább is úgy mint mások. Hol van itt a haza és közügyek iránti részvétlenség?

Ki más európai államok zsidóira szeret hivatkozni, nem épen lényegnélküli körülményeket feled ki számításából.

Eme nemzetiségi tekintetben homogen országokban a zsidók azon reájuk és hazájukra nézve véletlen előnyben részesülnek, hogy a lakosság nyelvén kívül más nyelvvél nem birnak; a magyarországi zsidók nyelvi és elkülönítő vallási viszonyaitól nagy részben megkíméltettek, hazai nyelvüket korábban művelhették, világi tudományok, ismeretek és tapasztalatokhoz a felvilágosodottság fáklafényénél korábban hozzá-

férhettek; — a népfelsőség győzelmei hazájukban minket megelőző harmadik generatio szemei előtt ülték diadali ünnepeiket — míg a magyar szabadsági harcz 1848-ra, a magyarországi zsidók emancipálása 1867-re esnek. A véletlen előny és eme kis idő-és számkülönbségek választanak el bennünket ama hitsorsosainktól.

A mely processuson, fejlődési átmeneten a magyarországi zsidók intelligens művelt része gyorsan és könnyen, mintegy észrevétlenül már is által esett: azon a még hátramaradtak, miután a nevelés ugyanazon eszközeivel élnek, szintén nem fognak felakadni, ha csak e törekvésükben nem akadályoztatnak olyak által, kik saját viszonyaik, állásuk változtát sem vevén észre: még mindig a régi kor elfogult eszméi uralma alatt élnek az újkor követelmei elől elzárt életüket.

Elfogultságot említettem az előbbieken: újra fel kell vennem e szót.

Míg a zsidóknál azon természetszerű tapasztalatokat gyűjthetjük, hogy a műveltség nyomdokain az elfogultság elvirul, kivész: addig a másik oldalon e tekintetben mély lélektani különbség ötlük szembe.

Még nem olvastam sehohol sem, hogy a mindenről atyai-lag gondoskodó természet a külön-külön felekezeteket más agy-alkattal áldotta volna meg vagy tüntette volna ki; a gondolkodás e szervének anyagi alkatrészei minden emberben egyformák, a természet törvényei mindnyájunkban egyformán működnek: és mégis honnan ama különbség?

Érdek, s mindenütt csak érdek! A zsidók vagyoni értékének aggodalmat keltő, mindent elnyelni fenyegető túlsulya az ország többi lakossága általános anyagi fejlődésének egyensúlyát mindinkább növekedő mértékben veszélyezteti. A zsidók minden tért elfoglalnak. Ha eladó birtok van — zsidó veszi meg, ha birtok van haszonbérbe adandó, zsidó bérel, a kereskedelem a zsidók kezében van, az ipart szintén ők művelik, a politikában mindenütt helyet foglalnak, az irodalom, tudomány stb. stb. bennük is akad képviselőkre; szóval a zsidók mindenben és mindenütt ott vannak; — és ez valóban mind igaz, szóról szóra igaz; — sajnálatra méltó tünemény; de nem azért, mert a zsidók mindenütt ott vannak; mert hiszen épen ez teszi őket a többi lakosság érdektársaivá, ez rántja ki őket különérdeku elszigeteltségükből, ez vegyíti többi polgártársaik osztályai közé,

ez teszi honpolgárokká, magyarokká; tehát nem azért sajnálatra méltó, mert mindenütt ott vannak; hanem mert a többiek nincsenek ugyanott. Aggodalmat keltőnek fogja minden tisztán látó találni e tüneményt: mert a zsidók egyedül foglalják el azon helyeket, melyeket anyagi és szellemi erejüknel, számuknál fogva a többi lakosságnak, névszerint pedig a magyar birtokos osztálynak is kellene arányosan elfoglalnia. A magyar kisbirtokos osztály volna természet-től hivatva egy erős, céljaiban öntudatos művelt polgári középosztályt képezni; de magasabbra törekedik, a kast-szellem győz benne, kicsinyli ez állást — átengedi a zsidóknak; tisztességes polgári állásu tehetséggel, eszközökkel nagyúri szerepet akar játszani, — tönkre megy. Ki csak költeni tud; de szerezni nem, ki többet költ mint bevesz — hosszú időre nem tarthatja magát. Nem azok a hibásak, kik értelemmel élnek és haladnak; hanem kik számítás nélkül élnek és elmaradnak. Nem azok a hibásak, kik a kínálkozó kedvező positiokat elfoglalják; hanem kik azokat önkéntesen elhagyják. „Az ember soha sem csalatik meg; mindig önönmagát csalja meg.“

És ha e rendellenességnek, az ország anyagi és szellemi fejlődése, a gát torlaszainak okát keressük: megtaláljuk a célttévesztő ferde kastnevelésben.

A magyar földbirtokos, és nevezzen örökölt ős birtokából még csak 200 holdat magáénak és legyen két-három vagy több gyermeke: ezeket még mindig magához hasonló földesuraknak, magyar gavalléroknak, nem pedig munkás művelt polgároknak fogja nevelni; a jogin kívüli szaktudomány vagy épen kereskedelem s ipar, szemeiben még mindig alacsony, állásához nem illő, méltatlan foglalkozások.

A nagy birtokok mindig kisebb kisebb részekre osztatnak fel a gyermekek között, míg végre alig marad valami; a földesur azért mindig földesur marad, és ha már semmije sincs: akkor is — magyar nemes; csak hogy ebből pusztán mai napság már nem igen lehet mégélni. Így megy lassanként; de feltarthatlanul saját hibája folytán tönkre a magyar földbirtokos osztály.

És most, ha már minden forrás kiapadt: beáll ugyan beáll — mert hiszen csak nem juthat mindenkinek — egy kis hivatal. Hogy az illető képesített-e vagy nem: nem jó kérdésbe; elég ha atyja, nagyatyja, bátyja vagy

sógora stb. stb. ilyen vagy amolyan támasza, védoszlopa volt a megyének, országnak stb.

A czélt tévesztett nevelés czél és foglalkozás nélküli életet teremt. Hogy az ily egyének azután a társadalom és a fennálló államrend ellenei, nagyon természetes.

A következmények egész szomorú meztelenségükben már régen kopogtatnak az ajtón; de senki sem akarja hallani. Ez magyar hazánknak szerencsétlensége.

Kemény szavak voltak ezek; de igazak, és reám nézve ez a fődolog.

Ismétlem, mit már mondtottam: önismeretre kell törekednünk. Saját hibáit az ember csak ritkán hajlandó beismereni; sőt inkább nagyon kész azokat mások rovására róni, így jó azután az, hogy mindennek a zsidók okai; a zsidókat megjavíthatlanoknak, a régieknek szereti mindenki feltüntetni. Ha a közügyek iránt érdeklődéssel viseltetünk, ha azok vezetésében részt akarunk venni: tolakodók vagyunk; ha pedig vannak közöttünk, kik, mint sok mások is, mindez ügyekkel nem törődnek: mindnyájan részvétlenek, honfiantlanok, németesítők vagyunk. Minden áron el kell ítéltetnünk; úgy vagyunk mint hajdan a boszorkányok a boszorkánypróbával: keresztbekötött kezekkel és lábakkal bedobták a vízbe: ha mindjárt elmerült, nem volt boszorkány, de már vízbe fult; ha pedig ruháinak csak egy kis része is valamennyi ideig felszinen maradt: bebizonyult boszorkány volt, kifogták és megégették.

Ime hibák és tévedések mindnyájunkban vannak; a zsidókban, mint láttuk, szintén; de nem általánosak többé s ugyanazok más felekezetekben is megvannak; nem hazafüségükre vonatkoznak azok — egész más természetűek. Egyenjogúsítottságuk daczára általában még létező elzárkózottságuk, társadalmi majdnem különállásuk ugyanaz okokból erednek ugyan; hanem nehezebben eltávolíthatók, saját vallásuk és általában a valláskülönbségtől eredt minden oldalról elfogultság, több egyéb már érintett viszonyok és a még ma is hiányzó illető kedvező törvények összességükben segédkezet nyújtanak egymásnak a sokat kifogásolt mai korhoz többé nem illő helyzet továbbfentartására. Gyors eredményt, sajnos, hogy e tekintben nem várhatunk; mit ezredek ostobasága elrontott, egy percz okossága helyre nem hozhatja.

Ezredéves előítéletek és szokások alkották a mai tár

sadalmat, a vallás- és születéskülönbség voltak alapjai; még ma is így van. Visszataszító önhittség egyik oldalon — megszokott visszahuzódás és a ma már független állás tudatának önérzete más oldalról — nehezen amalgamálhatók s egyformán nehezítik meg egy ujkori társadalom létrejöttét. A merre a szem csak lát: mindenütt elfogultság, még a műveltebb részek is alig tudják magukat emancipálni. Nagy és nehéz a küzdelem, és nem csoda: a társadalom átalakítása, más alapokrai fektetése nem lehet néhány év műve. Hogy kik és mik lehetnek egyedül ez oly szükséges átalakulásnak tényezői, nem kell újra mondanom.

Sok javítani való van társadalmunkban, sok ezeréves előítélet, elfogultság s készakarva a durva karhatalom minden jó és rossz fegyvereivel nyíltan és gyilkokképen előidézett elvakítottságnak kell porba omlaniok, talán századoknak kell sírjaink fölött ellebegniök, új nemzedékeknek kell születniök — a tudomány és felvilágosodás egyedül igaz tételeit már az anyatejjel magukba szívniök, — hogy a társadalom azon őt illető magasztos pontra lépjen, melyre az emberi fejlődés és tökéletesedés egyedül végcéljaként azt hivatva tartjuk.

A vallás és születés képezték örök idők óta egész mostanig az emberek közötti egyenlőtenség főokait, képezték a társadalmi kastokban az egyesítő kapcsokat és közöttük a válaszfalakat. A tudomány van hivatva amazokat pótolni, emezeket lerontani. És valóban, ki a tudomány, névleg pedig a természettudomány korunkbani óriási haladásait csak felületesen is szemmel kísérte: nem fog csodálkozni, sőt igen természetesen fogja találni, hogy e tudomány fényes diadalai a még nem régen előle chinai fallal elzárt és eltiltott vallás terén már is utat, győzedelmes utat nyitottak maguknak. Sok, mi ezred évekig szent volt, a mesék országába kénytelen előle menekülni, mi azelőtt csak a természet-fölöttiben lelte a vallás aegideje alatt mystikus csábitó magyarázatát — azokat most az ismert tények kérlelhetlen logikája folytán egyszerű természettudományi törvényeken alapulóknak tudjuk.

Az ember maga, a lélek, a halhatatlanság minden kísérteties, az embert remegő gyermekké alacsonyító meséivel együtt mivé nem lettek már is a természettudomány biztos uton haladó bonczkése alatt?

A lélek, gondolkozás, ész — vagy nevezzük bárminek — hiu mulékony materiához van kötve, mint minden egyéb a nagy

mindenségben. A láthatatlan gépezet jól megy, míg az emberi szervezetben a szükséges egészséges, s mondjuk ki világosan, pusztá anyagin alapuló feltételek meg vannak; — zavarba jó és megáll, ha ezek hiányzanak, ha a legcsekélyebb materialis ok akadályt gördít elébe.

A deliriosos betegségekben nem kell többé hinnünk, hogy az ördög szállta meg az illető gonosz lelket! — mert sokszoros, készel fogható tudományos kísérletek és tapasztalatok utján tudjuk, hogy a gondolkodásra az agyban keringő vér mennyisége és minősége, e szervnek nem ritkán felfedezhető külön-külön részletes anyagi alkata, annak nyomattatása, vagy épen megsértése stb. stb. birnak egyes-egyedül befolyással.

A vegyészeti újabb és újabb s kiváló horderejűknél fogva epochalis felfedezései az egész mindenséget egyes atomokra, egyes aránylag igen csekély számú elemi alkatrészekre tanították szétrakni és ismét összeállítani. E tudomány segítségével a legkülönbözőbb összetett testeket egyes részeire tudjuk elemezni, s hogy ismét a fentebbiekre visszatérjek, a többiek között megismerjük a vér mennyiségi és minőségi alkatrészeit: mint idegent megismerhetjük benne a borszeszt is, — tapasztalatból pedig tudjuk, hogy ez elvitázhatlan pusztán anyagi ok mily változást okoz az örök idők óta tiszta szellemin alapulni vélt gondolkozásra.

A világ hány a vallás tételeibe burkolt problémáit nem oldotta már meg e tudomány — és hányat fog még ezután megoldani! E tudomány fosztja meg az eddigi vallásokat legóriásiabb támpontjaitól; — inde ira — ezifra levelei egyenként lehullanak, természetellenes ágai elasztnak és mi hátra marad, a törzs — ez lesz az egész emberiséget átkaroló egyszerű igaz vallás — az irás szavaiként: egy akol, egy nyáj, — főpontjai: erkölcsiség, becsületesség és szeretet. Nem mennyország és pokol, hanem polgári becsület és becstelenség lesznek a díj és büntetés.

De ezen, megvallom mainap még nagyon eszményi, de mégis egyedül hivatott igaz és nemes céltől még nagyon távol vagyunk, talán nem sokkal közelebb mint a természet örök törvényeinek teljes ismerése végczéljához; mert hiszen az emberi ész fenséges kutatásai, minden megfoghatlan eredményei daczára, mindig újat meg újat fog még találni ama nyitott könyvben, melyet természettudománynak nevezünk s a mely a multhoz képest most tökélynek mondható

fokával még legtávolabbról sem érte el azon talán ugyis elérhetlen tetőpontot, melyet az emberi ész minden istenies magasztossága daczára ma még csak sejtenis annál kevésbbé felfogni képes. E kifejlődőképes tudomány vantehát hivatva az eddigi vallásokban gyökerezett társadalmi rákhibákat, ha lassan is, de annál biztosabban végkép kiirtani: míg másrésről a tudományos felvilágosodottság általában a már reformálandott vallási eszmékkel egyetemben annál könnyebben éreztetendik hatásukat társadalmi helytelenségeink többjei és ezekkel együtt a születéskülönbségre is.

Minden ember annyit fog érni, mennyit tud — s ha e tekintetben még messze nem haladtunk: úgy a társadalmat eddigi sarkaiból kiemelő elkerülhetlen átalakulásnak még csak elején vagyunk; még sokat, igen sokat kell tanulnunk, s talán még többet felednünk.

Nagy eszmékért küzd az emberiség; a távol végeczél: tökéletes anyagi és szellemi szabadság, egyenlőség és az egész világot átölelő békés egyetértés és testvériesség.

Nagy és hosszú, talán örök lesz a küzdelem; de annál nagyobb és tündöklőbb a gyakori részletes és véggyőzelem. Hosszú processus ez, melyben egy emberi életszak annyi vagy talán még sokkal csekélyebb mint a homokórán egy szemese lefolyása; ne nyugtalankodjunk tehát! egyes elkerülhetlen kinövések, félreértett vagy épen akarattal félremagyarázott tünetekből ne húzzunk még ugyis kora végítéletet; ne feszítsük e ma még fölötte kényes ügyet, — megjő az ugyis önönmagától.

Minden nemzedék a tudomány öröklése, továbbfejlesztése és terjesztése által egy óriási követ rak azon már is épülő eget érő szellemi palotára, melyre a tetőzetet a kimondhatlan távolságu jövőben talán még az ezred nemzedék sem illesztendi fel.

Közös munkánk ez mindnyájunknak, kik az emberi nevet viseljük; nem babyloni torony ez — ne hagyjuk nyelvünket megzavarni; ismerjük meg önönmagunkat, ismerjük meg egymást s kezet fogva, karöltve dolgozzunk feltarthatlanul, minden veszélynek bátran szeme közé nézve a nagy czél felé: az emberiség nagy művén, az emberiség felszabadításán az emberiség megváltásán.

